

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ТА ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Галецька І.І., Тимик К.І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Проаналізовано поняття «гендерні стереотипи», особливості та чинники їх формування. Визначено профілі гендерних стереотипів. Проаналізовано зв'язок вираженості та змісту гендерних стереотипів із критеріями психологічного здоров'я. Встановлено, що згода з наявністю гендерних стереотипів пов'язана з високим рівнем неприйняття інших, інтернальності та прийняття себе і низьким емоційним комфортом, а незгода з нижчим рівнем прийняття себе та інтернальності.

Ключові слова: гендер, гендерні стереотипи, психологічне здоров'я, цінності, самоприйняття.

Постановка проблеми. Гендерний стереотип, є невід'ємним атрибутом повсякденного мислення, чинником самоусвідомлення та предиспозицією взаємодії індивідів у соціальному просторі. Зміни у системі гендерних відносин зумовлюють, з одного боку, відкриття можливостей для їх оптимізації, а з іншого – ризик порушень формування гендерної ідентичності та невизначеність оптимальних орієнтирів-нормативів міжстатевих взаємин.

Дослідження законів чоловічої та жіночої поведінки Ш. Берн [1], впливу соціальних норм на гендерні розбіжності Д. Баррі, А. Іглі [11], накладання норм на чоловічі та жіночі ролі виявляють полідетермінованість гендера та актуальність дослідження гендерних стереотипів як соціально-психологічного феномена. Дослідженнях гендерних стереотипів у студентської молоді і дорослого населення [5; 6; 8; 9] виявляють окремі особливості та чинники гендерних стереотипів, водночас визначають актуальність досліджень цих особливостей в окремих соціальних та вікових групах для встановлення специфічних особливостей гендерних стереотипів та пізнання сутності цього соціально-психологічного феномена. На основі концептуального обґрунтування проблеми гендеру в руслі пізньомодерністського та постмодерністського проектів філософії Н. Гапон наголошує необхідність системно-критичного підходу до постановки та розв'язання проблем гендеру у межах філософського дискурсу [4]. Окремий аспект проблеми гендерних стереотипів стосується зв'язку змісту та вираженості гендерних стереотипів з психологічним здоров'ям особистості як ретрансляційного механізму культуральних норм та стереотипів минулого [5].

Метою дослідження було, насамперед, виявити особливості психологічного здоров'я особистості, які є предиспозицією гендерних стереотипів у студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу соціологічних та психологічних досліджень щодо актуальних гендерних стереотипів на теренах України [2; 5; 6] було розроблено анкету, на основі якої визначено ставлення респондентів до гендерних стереотипів. Зміст стереотипів стосується: сімейної сфери, кар'єри, політики, розподілу сімейних та професійних ролей між чоловіками та жінками (для жінок найбільш значущою соціальною роллю вважається роль домогосподарки, матері; жінці відводиться місце у приватній сфері життя – дім, народження дітей, на неї покладається відповідальність за взаємовідносини у сім'ї; чоловікам передбачається включеність у суспільне життя, професійна успішність, відповідальність за забезпечення сім'ї) та специфіки змісту праці (згідно з

традиційними уявленнями передбачається, що жіноча праця повинна носити виконуючий, обслуговуючий характер, бути частиною експресивної сфери діяльності. Жінки найчастіше працюють у сфері торгівлі, медицини, освіти. Для чоловіків можлива творча та керуюча робота, їх праця визначається в інструментальній сфері діяльності). Анкета містить список з 21 поширеного гендерного стереотипу, досліджуванам пропонується оцінити власну згоду/не згоду з ними за 6-бальною шкалою.

Застосована методика «Розподіл ролей у сім'ї» Ю.Є. Альошина, Л.Я. Гозман, Є.М. Дубовська дає можливість визначити рівень гендерно-рольової диференціації, що проявляється в таких характеристиках, як переважна орієнтація на почуття обов'язку або на досягнення задоволення; позитивне або нейтральне відношення до дітей; відношення до сімейних зв'язків як до цінності або навпаки; орієнтація на переважно спільну (або роздільну) діяльність подружжя в різних сферах (відпочинок, друзі й т.д.); позитивне або негативне ставлення до кохання; орієнтація на традиційне або нетрадиційне ставлення до жінки; уявлення про важливість матеріальних цінностей у житті людини. Респондентам пропонували відповідати на запитання стосовно їхнього бачення розподілу ролей у сім'ї взагалі у соціумі.

Для дослідження характеристик психологічного здоров'я особистості, застосовано методику дослідження ціннісних орієнтацій Ш. Шварца та методика визначення соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонд.

Було опитано 80 осіб віком 17-20 років (студенти 1-3 курсів вищих навчальних закладів Львова), серед них було 33 хлопці та 47 дівчат. Результати дослідження групи опрацьовані за допомогою дескриптивного, кластерного, порівняльного та дискримінаційного аналізу програмного пакету Statistica 8.0.

На основі дескриптивного аналізу виявлено, що досліджувані жіночої статі відзначали більшу згоду з наявними у суспільстві гендерними стереотипами. Найвищі показники згоди у дівчат стосуються таких стереотипів як «чоловік повинен бути головою сім'ї», «чоловік повинен заробляти більше грошей, аніж дружина» та «чоловік має повністю забезпечувати свою сім'ю», найнижчі показники згоди – таких стереотипів як «жінка має займатись виключно вихованням дітей» та «бути домогосподаркою такий же спосіб самореалізації як робота та професійна кар'єра». Простежується дещо егоїстичний характер погодження дівчат із гендерними суспільними стереотипами: приймається стереотипи щодо відповідальності за матеріальне забезпечення чоловіком та наголошуються рівні права щодо обов'язків сімейних. Щодо відповідей досліджуваних чоловічої статі, то найвищий рівень згоди виявлено щодо та-

ких стереотипів «політика та великий бізнес краще працюватимуть якщо їх очолить чоловік», «чоловік повинен бути головою сім'ї», «чоловік повинен заробляти більше грошей, ніж дружина» та «чоловік має повністю забезпечувати свою сім'ю», а найнижчий рівень згоди з стереотипами «жінка має займатись виключно вихованням дітей», «бути домогосподаркою такий же спосіб самореалізації, як робота професійна кар'єра». Варто також зазначити, що помітні значні відмінності щодо думок про утиснення прав певної статі у суспільстві: жінки вважають, що саме жіночу статю у суспільстві утискають значно більше, чоловіки ж навпаки.

За допомогою кластерного аналізу результатів відповідей на анкету методом К-середніх у групі досліджуваних було виокремлено три кластери за рівнем згоди з наявними у суспільстві гендерними стереотипами (Рис. 1).

У перший кластер увійшли досліджувані, які виявили найвищий рівень згоди з наявними в суспільстві такими гендерними стереотипами: «політика – це не жіноча справа», «жінки є кращими виконавцями, чоловіки – кращими керівниками», «чоловік повинен бути головою в сім'ї», «жінки не мають керувати автомобілем», «чоловік має повністю забезпечувати свою сім'ю», «кар'єра заважає жінці бути хорошою дружиною та матір'ю» та інші.

У другий кластер увійшли досліджувані, які виявили загалом середній рівень згоди з наявними в суспільстві гендерними стереотипами, проте за та-

кими стереотипами, як «чоловікам легше вдається кар'єрний ріст», «відпустку по догляду за дитиною має брати жінка» та «вчитель у школі – професія для жінок» у цього кластера вищі показники, ніж у першого.

Третій кластер представляють досліджувані, які не згодні з наявними у суспільстві гендерними стереотипами. Проте особливий інтерес викликають ті стереотипи, за якими кластер має нижчі показники, ніж усі інші, а саме «сімейне вогнище має берегти жінка», «жінки мають більше, ніж чоловіки важелів впливу в сім'ї».

У кластері 1, досліджувані якого згодні з наявними в суспільстві гендерними стереотипами, переважають чоловіки (чол. – 11, жін. – 1); у кластері 3, досліджувані якого, в основному, не згодні з гендерними стереотипами переважають жінки (жін. – 31, чол. – 1). Досліджувані чоловіки в більшій мірі згодні з наявними у суспільстві стереотипами ніж жінки. Можливо, це зумовлене тим, що згідно з стереотипами саме чоловікам приписується більше якостей, які характеризують впевнену, сильну, цілеспрямовану особистість, тобто їм подобається такий образ чоловіка, адже на нього не потрібно «працювати», він все-рівно створений суспільством.

Подальше дослідження було спрямоване на аналіз уявлень про гендерний розподіл ролей у сім'ї у контексті психологічного здоров'я особистості. З метою порівняння характеристик психологічних якостей осіб із різним рівнем згоди з гендерними стереотипами було проведено одно факторний дисперсійний аналіз та застосовано критерій Шеффе. Особи, згодні з наявними у суспільстві гендерними стереотипами, схильні брати на себе відповідальність за події, які відбуваються у їхньому житті. Особи, які не згодні з наявними у суспільстві гендерними стереотипами, відрізняються високими показниками внутрішнього контролю, важливістю цінностей «Доброта» та «Універсальність», що можна трактувати як наявність загальної толерантності та меншого рівня залежності від зовнішнього впливу. Для осіб, які увійшли до кластеру із середніми оцінками гендерних стереотипів, притаманна менша схильність брати відповідальність за події у власному житті та менша значущість цінності «доброта».

Для визначення стереотипів щодо розподілу гендерних ролей у сім'ї за допомогою кластерного аналізу методом К-середніх опрацьовано результати методики «Розподіл ролей у сім'ї» (автори Ю.Є. Альошина, Л.Я. Гозман, Є.М. Дубовська), було виокремлено три кластери (Рис. 2).

До першого кластеру – «матріархальний розподіл ролей» увійшли досліджувані, уявлення яких про розподіл гендерних ролей у сім'ї базуються на наданні переваги ролі господаря саме жінці, а функція емоційного комфорту, організації розваг, матеріально забезпечення надаються чоловікам. Варто зазначити, що такий розподіл ролей є однією з форм стереотипу про гендерні ролі у сім'ї у сучасному суспільстві. Жінка виступає як берегиня домашнього затишку, яка створює зручність у помешканні, важливо, що за пріоритет у сім'ї ставляться життєві принципи, інтереси та захоплені саме жінки.

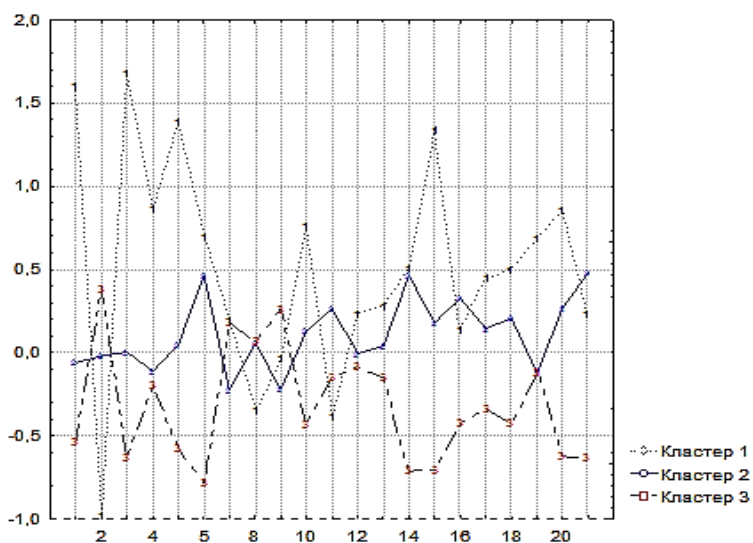

Рис. 1. Розподіл кластерів за рівнем згоди з наявними у суспільстві гендерними стереотипами.

1. Права та можливості представників чоловічої статі у суспільстві утискаються.
2. Права та можливості представників жіночої статі у суспільстві утискаються.
3. Політика – не жіноча справа.
4. Більшістю матеріальних цінностей у сім'ї володіють чоловіки.
5. Жінка є кращим виконавцем, чоловік – кращим керівником.
6. Політика та великий бізнес краще працюватимуть, якщо їх очолить чоловік.
7. Жінки мають більше, ніж чоловіки важелів впливу у сім'ї.
8. Чоловікам легше вдається кар'єрний ріст.
9. Сімейне вогнище має берегти жінка.
10. Чоловік повинен бути головою сім'ї.
11. Відпустку по догляду за дитиною має брати жінка.
12. Чоловік повинен заробляти більше грошей, ніж дружина.
13. Жінка не має працювати на виробництві.
14. Жінка має займатися виключно вихованням дітей.
15. Жінки не мають керувати автомобілем.
16. Бути домогосподаркою – такий же спосіб самореалізації, як робота та професійна кар'єра.
17. Для самореалізації та здійснення свого життєвого призначення жінка обов'язково повинна мати дітей.
18. Для самореалізації та здійснення свого життєвого призначення чоловік обов'язково повинен мати дітей.
19. Чоловік має повністю забезпечувати свою сім'ю.
20. Кар'єра заважає жінці бути хорошою дружиною та матір'ю.
21. Вчитель у школі – професія для жінок.

Другий кластер складають досліджувані, які вважають, що виконання основних функцій у сім'ї належать жінці: їй надається перевага у функціях емоційного комфорту, матеріального забезпечення, функції організації розваг. Проте пріоритет виховної функції у кластері все ж надається чоловікам. Тобто досліджувані, які увійшли до цього кластеру, мають уявлення про такий гендерний розподіл обов'язків у сім'ї, при якому жінка готова брати на себе практично усі основні функції, лиш би чоловік займався вихованням дітей. Можливо таке уявлення стало поширене на наших теренах разом з приходом ідей партнерського виховання дітей, а оскільки воно у нас ще не набуло широкого поширення, то й уявлення ще дещо викривлені, тому поширюються уявлення поступливості жінок заради виконання батьківського обов'язку чоловіками.

Третій кластер, можна умовно назвати «патріархальний розподіл ролей», адже, згідно з уявленнями досліджуваних, які увійшли в цю групу, всі основні функції в сім'ї, такі як функції емоційного комфорту, матеріального забезпечення, ролі господаря належать чоловікові. Тобто саме чоловік задає настрій у сім'ї, саме його принципи і правила є в основному вирішальними. Також на чоловічі плечі лягає матеріальне забезпечення родини. Уявлення досліджуваних, які виділили цей кластер, про виховання дітей у сім'ї консервативне – дітей повинна виховувати матір.

Переважно жінки вважають, що саме жінка бере на себе усі зобов'язання, заради надання чоловікові функції виховання дітей.

Порівняння характеристик психологічних якостей осіб з різним уявленням про розподіл сімейних обов'язків здійснено на основі одно факторного дисперсійного аналізу за допомогою критерію Шеффе. Статистично значущі відмінності по трьох кластерах виявлено за такими характеристиками як дезадаптивність, неприйняття себе, зовнішній контроль, адаптація, самоприйняття, прагнення домінувати, цінностями доброта, стимуляція гедонізм, влада.

Особи з уявленнями про матриархальний розподіл ролей характеризуються високим рівнем прагнення домінувати, та високою значущістю цінностей влади та гедонізму, для них важливими є соціальний статус, домінування над людьми й ресурсами і при цьому отримання насолоди та задоволення. Уявлення про патріархальний розподіл ролей у сім'ї пов'язані з низькими показниками цінності доброти, збереження і покращення благополуччя близьких людей для них не є пріоритетом. Досліджуваним, які вважають, що жінка в сім'ї повинна виконувати усі функції, окрім виховної, відрізняються високим рівнем дезадаптивності, неприйняття себе, їм притаманно приписувати залежність подій у житті зовнішнім чинникам, низький рівень прагнення домінувати та цінності стимуляції. Тобто молоді дівчата, які бачать чоловіка як рівноправного вихователя дітей у сім'ї за рахунок власної самопожертви, мають труднощі адаптації до соціуму, схильні неприймати себе, домінування та новизна для них не є пріоритетом.

Дискримінантний аналіз дав змогу інтерпретувати відмінності між кластерами та виявити зв'язок уявлень про гендерні стереотипи щодо соціуму загалом і гендерних уявлень щодо розподілу сімейних обов'язків та особливостей психологічного здоров'я.

Згода з наявністю гендерних стереотипів пов'язана з високим рівнем непри-

йняття інших, інтернальності та прийняття себе і низьким емоційним комфортом. Тобто схильність підтримувати гендерні стереотипи наявна у людей, які вважають все, що з ними трапляється, залежить від їх особистих якостей (наприклад таких як компетентність, цілеспрямованість, здібності тощо) та є закономірним результатом їх власної діяльності. Вони схильні приймати себе з усіма своїми позитивними та негативними сторонами, проте можуть дещо вороже ставитись до оточуючих, схильні не приймати їх, у них простежується відсутність гармонії у внутрішньому психологічному і зовнішньому соціальному житті, що спричиняє неспокій, тривогу, невдоволення. Незгода з наявними гендерними стереотипами у суспільстві пов'язана з нижчим рівнем прийняття себе та інтернальності. Наявність уявлень про матриархальний розподіл ролей у сім'ї пов'язані з високим рівнем прийняття інших та домінуванням. Тобто присутня ієрархія соціальних відносин, що припускає боротьбу за пріоритетні позиції, характеризується прагненням контролювати своє соціальне оточення, впливати на інших, давати поради, переконувати, наказувати, забороняти, відмовляти. При цьому оточуючим надається право бути такими які вони є не осуджуючи їх. Наявність уявлень про патріархальний розподіл ролей у сім'ї пов'язаний із низьким внутрішнім контролем. Тобто присутня властивість вірити в те, що їх доля залежить від удачі, випадку або ще чогось. Вони не відчувають себе більш здатними керувати подіями свого життя навіть після досягнення успіху і схильні пояснювати успішний результат удачею чи випадковістю.

Уявлення про такий розподіл ролей у сім'ї, при якому жінка виконує практично усі функції, заради того, щоб чоловік виконував виховну функції, пов'язані з низьким самоприйняттям, низькою адаптацією, вищим рівнем внутрішнього контролю та нижчим рівнем домінування. Тобто такі уявлення про гендерний розподіл ролей у сім'ї можна розглядати як наслідок неприйняття себе та неузгодженості цілей і результатів, суперечливими відносинами між намірами людини а її діями, задумом і втіленням, спонуканням до дії і його підсумками. Саме існуванням неадаптивних мотивів пояснюється «дивність» деяких дій людей, зокрема як у цьому кластері. Характерною особливістю досліджуваних, що увійшли в цей кластер, є схильність до внутрішнього контролю, властивість вірити в те, що вони можуть керувати своєю долею, не залежність рівня своїх очікувань від множинних невдач і збереження відчуття контролю над навко-

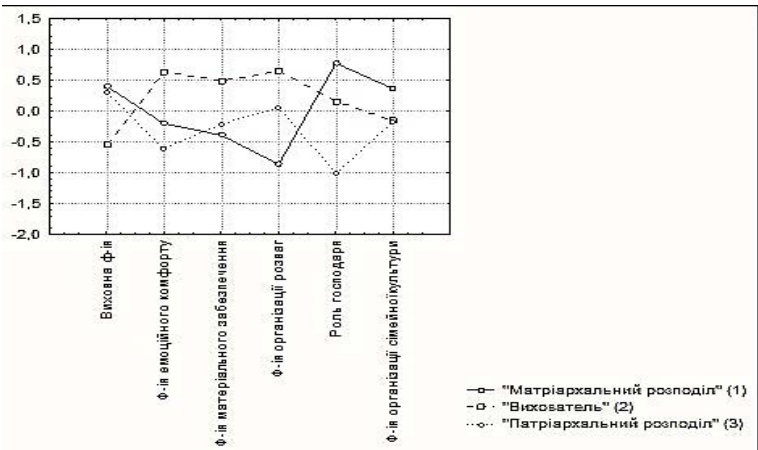

Рис. 2. Розподіл кластерів за уявленнями про розподіл сімейних обов'язків

лишнім середовищем, навіть у разі відсутності підкріплення поведінки.

Висновки. Стереотипи, як невід'ємний елемент повсякденного життя, формуються у процесі соціалізації та засвоєння культуральних норм, визначаючи певні очікування щодо поведінки та якостей інших людей. Основними чинниками формування соціальних стереотипів є як особистий досвід людини, так і вироблені суспільством норми, водночас особистісні якості визначають характер та ступінь прийняття наявних у соціумі стереотипів на основі наявної схильності до залежності-самодетермінації, прийняття себе – прийняття інших, егоцентричності-універсалізму. Очевидно, що процес формування стереотипів здійснюється на основі когнітивних механізмів і пов'язаний з індивідуальними когнітивними стилями, складна реципрокна взаємодія когнітивних, особистісних, соціально-психологічних та культуральних чинників є системним інтегративним феноменом.

Аутоотрадію уявлень щодо гендеру формують когнітивний (аналіз стереотипів з погляду їхнього змісту), афективний (оцінювання об'єкта пізнання та ставлення до нього) та поведінковий (готовність людини до певної поведінки щодо

об'єкта пізнання) компоненти. Стереотипи, гендерні зокрема, є імпліцитною предиспозицією оцінок і дій в ситуаціях, які мають відношення до змісту стереотипу.

Особи, які згідні мають вищий рівень згоди з наявними у суспільстві гендерними стереотипами, схильні брати на себе відповідальність за події, які відбуваються у їхньому житті. Збереження і покращення благополуччя близьких людей, розуміння, терпимість і захист добробуту всіх людей і природи є важливішими для юнаків та юнок, які не згодні з наявними у суспільстві гендерними стереотипами.

Згода з наявністю гендерних стереотипів пов'язана з високим рівнем неприйняття інших, інтернальності та прийняття себе і низьким емоційним комфортом. Незгода з наявними гендерними стереотипами у суспільстві пов'язана з нижчим рівнем прийняття себе та інтернальності.

Перспективою досліджень гендерних стереотипів у студентській молоді є аналіз ролі когнітивних стилів у їх формуванні, особливий інтерес викликають лонгітудні дослідження динаміки гендерних стереотипів з урахуванням індивідуального життєвого досвіду та у контексті становлення професійної кар'єри.

Список літератури:

1. Берн Ш. Гендерная психология / Шон Берн. – СПб: прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 320 с.
2. Вілкова О. Ю. Конструктивні та деструктивні вияви гендерних стереотипів // Український соціум. – 2004. – № 3(5). – С. 28-33.
3. Галецька І. Психологічне здоров'я // Галецька І., Сосновський Т. Психологія здоров'я: теорія і практика. – Л., 2006. – С. 89-122.
4. Гапон Н. П. Гендер у гуманітарному дискурсі: філософсько-психологічний аналіз / Н. Гапон. – Л.: Літопис, 2002. – 310 с.
5. Гендерні проблеми очима студентства: Аналітична доповідь / Л. Гусякова, І. Даниленко. – Харків: Райдер, 2009. – 64 с.
6. Гендерні перетворення в Україні. – Київ: ТОВ «АДЕФ-Україна», 2007. – 165 с.
7. Клещина И. С. Самореализация и гендерные стереотипы // психологические проблемы самореализации личности. Вып. 2. – СПб.: СПбГУ, 1998. – С. 188-202.
8. Москаленко В. В., Романова В. Г. Формування гендерної ідентичності підлітків в умовах сім'ї // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наук. праць, Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – Т. III, ч. 4. – К., 2000. – С. 124-130.
9. Романова В. Г. Особливості статевої соціалізації підлітків // Психологія. Збірник наукових праць НПУ імені М. П. Драгоманова; Випуск 3(10). – Київ, 2000. – С. 244-257.
10. Cross S., Madson L. Models of the self: self-construals and gender // Psychol. Bull., 1997, v. 122, № 1. – P. 5-37.
11. Eagly A. C. Sex differences in social behavior: A social-role interpretation. Hillsdale, N-Y: Erlbaum. 1987.

Галецька І.І., Тымьк Е.І.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ И ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ У СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

Проанализированы понятие «гендерные стереотипы», особенности и факторы их формирования. Определены профили гендерных стереотипов. Проанализирована связь выраженности и содержания гендерных стереотипов с критериями психологического здоровья. Установлено, что согласие с наличием гендерных стереотипов связано с высоким уровнем непринятия других, интернальности и принятия себя, а также низким эмоциональным комфортом. Низкий уровень согласия с наличием гендерных стереотипов связан с низким уровнем принятия себя и интернальности.

Ключевые слова: гендер, гендерные стереотипы, психологическое здоровье, ценности, самопринятия.

Haletska I.I., Tymyk K.I.

Ivan Franko National University of Lviv

PSYCHOLOGICAL HEALTH AND GENDER STEREOTYPES AMONG STUDENTS

Summary

Analyzed the concept of «gender stereotypes», features and factors of their formation. The profiles of gender stereotypes are defined. The relationship between severity and content of gender stereotypes and psychological mental health criteria are analyzed. It was established that the severity of gender stereotypes associated with low level of acceptance of others, internality and high self-acceptance and low emotional comfort. Disagreement to gender stereotypes connected with lower levels of self-acceptance and internality.

Keywords: gender, gender stereotypes, psychological health, values, self-acceptance.